

Jaarverslag Kiesraad 2011

Uitgave en redactie

Kiesraad

Thema fotografie

Stappen in het verkiezingsproces

Contact

Secretariaat Kiesraad

Postadres

Postbus 20011, 2500 EA Den Haag

Bezoekadres

Herengracht 21, 2511 EG Den Haag

T 070 426 6266

F 070 426 6489

E kiesraad@kiesraad.nl

www.kiesraad.nl

Den Haag, maart 2012

ISBN/EAN: 978-90-78056-16-4

Niets uit dit jaarverslag mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, zonder uitdrukkelijke vermelding van de bron.

Inhoudsopgave

	Voorwoord	5
1.	2011 in vogelvlucht	7
2.	Organisatie	9
3.	Verkiezingen	13
4.	Adviezen	17
5.	Aanduidingen en benoemingen	21
6.	Rechtszaken	25
7.	Kennis	29
8.	Contacten - nationaal en internationaal	35
9.	Financiën	39

Foto: Karin van der Mijsbrugge (Kiesraad)

Voorwoord

Met dit jaarverslag legt de Kiesraad verantwoording af voor de wijze waarop hij zijn taken in 2011 heeft verricht. Deze verantwoording vindt plaats als adviesorgaan van regering en parlement, als centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van Eerste en Tweede Kamer en Europees parlement, als advies- en informatiepunt waar burgers, gemeenten, politieke partijen en media terecht kunnen met vragen over de uitleg van de Kieswet en, tenslotte, als verstrekker van inlichtingen tijdens rechtsgedingen over kieswettelijke aangelegenheden.

Het Nederlandse kiesrecht en kiesproces hebben zich lang uitsluitend nationaal kunnen ontwikkelen. Na de Tweede Wereldoorlog bracht een aantal internationale verdragen (de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, het Europees Verdrag ter bescherming van de Rechten van de Mens en het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten) een eerste aanzet voor internationale electorale standaarden ('free and fair elections'). Vooral de democratiseringsprocessen in de voormalige communistische landen in Oost- en Midden-Europa leidden tot concretere formuleringen, zoals in het 'Copenhagen Document' van de OVSE (1990) en het 'General Comment 25' (1996) van het Comité voor de Rechten van de Mens van de VN. De laatste tien jaren zijn daar vele internationale 'soft law'-documenten bijgekomen; documenten die juridisch niet bindend, maar politiek wel van betekenis zijn. Het boekje 'Internationale electorale standaarden en het Nederlandse verkiezingsproces' van Laurens de Wit, uitgegeven in de Kiesraadreeks 'Studies en adviezen betreffende kiesrecht en verkiezingen' (2010, nr. 2) biedt hiervan een fraai overzicht.

De afgelopen jaren is in rechtsgedingen een aantal keren (en soms met succes) een beroep gedaan op internationale normen. Zo wist bijvoorbeeld de heer Santana-Rodriguez met een beroep op direct werkende verdragsbepalingen te bewerkstelligen dat niet-Nederlanders alsnog konden deelnemen aan de eilandraadsverkiezingen van Bonaire, Saba en Sint Eustatius in 2011. Nederland is de afgelopen jaren in internationaal verband enkele malen aangesproken op het niet in alle opzichten voldoen aan internationale electorale standaarden. Bijvoorbeeld door de Venice Commission en GRECO wat betreft het ontbreken van een wettelijke regeling voor het financieel toezicht op politieke partijen. Ook is Nederland in 2006 en 2010 (Tweede Kamerverkiezingen) bekritiseerd door OVSE/ODIHR-waarnemingsmissies op onder meer het volmachtstemmen (gevaar van 'family voting'), toezicht (ontbreken van onafhankelijk toezicht op het verloop van verkiezingen) en beroep (het ontbreken van de mogelijkheid van beroep met betrekking tot een aantal wezenlijke beslissingen in het verkiezingsproces).

H.R.B.M. Kummeling,
Voorzitter Kiesraad

Foto: David Rozing (Hollandse Hoogte)

1. 2011 in vogelvlucht

Verkiezingen

In 2011 vonden vier verkiezingen plaats, voor:

- provinciale staten;
- eilandsraden van Bonaire, Sint Eustatius en Saba;
- Eerste Kamer;
- gemeentelijke herindeling voor de nieuwe gemeente Hollands Kroon.

Deze verkiezingen zijn over het geheel genomen, goed verlopen. De Kiesraad heeft voor de verkiezingen van de provinciale staten, Eerste Kamer en eilandsraden verbeterpunten geformuleerd. Deze gaan over uiteenlopende zaken als het stembiljet, de procedures rond hertelling en herstemming en campagnevoering rondom het stemlokaal. (Zie: hoofdstuk 4, 'Advies naar aanleiding van verkiezingen 2011'.)

Adviezen

De Kiesraad heeft vier adviezen uitgebracht aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en één aan de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu.

Zowel de Raad van State als de Kiesraad pleitten eerder voor een algehele herziening (modernisering) van de Kieswet vóór de eerstvolgende geplande verkiezingen in 2014. De minister gaf echter aan de voorkeur te geven aan het in tranches (delen) wijzigen van de Kieswet. Over de eerste wijziging van de Kieswet adviseerde de Kiesraad in 2011. (Zie: hoofdstuk 4, 'Advies wijziging Kieswet 1^e tranche'.)

In 2011 werd de Kaderwet Adviescolleges geëvalueerd.¹ Uit de kabinetsreactie op het evaluatierapport blijkt dat het kabinet heeft besloten om de verplichting van het geven van een reactie te laten vervallen nu 'een betere aansluiting van het advies op de politieke agenda in de praktijk meer effect zal hebben'. De Kiesraad merkt hierover op dat hij waarde hecht aan een vorm van een (kabinets-)reactie, al dan niet gevraagd door de Tweede Kamer, omdat dit bijdraagt aan de effectiviteit van de adviezen.

Financiering politieke partijen

Op 27 april 2011 diende de regering het wetsvoorstel financiering politieke partijen in.² Dit wetsvoorstel heeft een lange voorgeschiedenis. Al in 2005 vonden de eerste verkennende gesprekken plaats tussen ambtenaren van het ministerie van BZK en medewerkers van het secretariaat van de Kiesraad. De Kiesraad bracht tweemaal advies uit over dit onderwerp: in 2006 en in 2008. De sinds 2005 aangetreden kabinetten hadden steeds het voornemen de Kiesraad als onpartijdig en onafhankelijk orgaan te belasten met zowel subsidiëring van politieke partijen als het toezicht op de naleving van de wet. In het wetsvoorstel dat nu voorligt, zijn beide taken echter belegd bij de minister van BZK.

Symposium 'Verkiezingen op de kaart 1848-2010'

Op 17 juni 2011 organiseerde de Kiesraad het symposium 'Verkiezingen op de kaart 1848-2010', ter gelegenheid van de uitgave van de verkiezingsatlas. In de atlas wordt vanuit een geografisch perspectief een beeld geschetst van Tweede Kamerverkiezingen vanaf 1848. Tijdens het symposium, dat werd bezocht door ongeveer 120 mensen, werden achtergronden en mogelijkheden van de databank met verkiezingsuitslagen gedemonstreerd en toegelicht. Deze databank bevat uitslagen van de verkiezingen van de Tweede Kamer, de Eerste Kamer, het Europees Parlement, de gemeenteraad en de provinciale staten. Verder gingen enkele sprekers in op de verkiezingsatlas en de mogelijkheden voor geografisch onderzoek naar stemgedrag. De voorzitter van de Kiesraad overhandigde het eerste exemplaar van de atlas aan de voorzitter van de Tweede Kamer, mevrouw Gerdi A. Verbeet.

¹ Evaluatie Kaderwet Adviescolleges: Derde staat van advies 2005-2010. Kamerstukken II, 28 101, nr. 11.

² Voorstel van wet houdende regels inzake de subsidiëring en het toezicht op de financiën van politieke partijen (Wet financiering politieke partijen), Kamerstukken II, 2010-11, 32 752, nr. 2.

Foto: Cinthia Boll (Hollandse Hoogte)

2. Organisatie

Wettelijke taken

'De Kiesraad heeft tot taak de regering en de beide kamers der Staten-Generaal van advies te dienen in uitvoeringstechnische aangelegenheden die het kiesrecht of de verkiezingen betreffen.' Dit gebeurt gevraagd en ongevraagd.

De Kiesraad treedt ook op als centraal stembureau voor verkiezingen van Eerste Kamer, Tweede Kamer en Europees Parlement.

Niet-wettelijke taken

De Kiesraad verstrekt informatie aan burgers, politieke partijen, gemeenten, media en andere geïnteresseerden en treedt op als adviseur in kieswettelijke gedingen.

Kiesraad onder de Kaderwet zelfstandige bestuursorganen

In het wetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet, waarover de Kiesraad op 14 oktober 2011 adviseerde, wordt voorgesteld om de Kiesraad ook onder de Kaderwet zelfstandige bestuursorganen te brengen. De Raad valt nu nog enkel onder de Kaderwet adviescolleges.

De Raad heeft er in zijn advies op gewezen dat de Kiesraad zich met zijn huidige taken- en bevoegdhedenpakket niet goed onder de werking van één van de beide kaderwetten laat plaatsen.

De bijzondere positie van de Kiesraad als centraal stembureau voor de Eerste Kamer, Tweede Kamer en Europees Parlement brengt echter met zich mee dat van een onverkorte van toepassingverklaring van de Kaderwet zelfstandige bestuursorganen geen sprake kan zijn.

Nieuwe relatie tussen ministerie en Kiesraad

Op 17 februari 2011 werd met terugwerkende kracht tot 1 januari 2011 een nieuwe relatie tot stand gebracht tussen het ministerie van BZK en de Kiesraad. Daarbij werd de onafhankelijkheid van de Raad versterkt. De Kiesraad heeft nu meer zeggenschap over zijn medewerkers en besteding van het budget. De nieuwe relatie werd bekrachtigd met de ondertekening van vier beheersregelingen³ door de secretaris-generaal van het ministerie van BZK, en de voorzitter van de Kiesraad.

In 2011 sloten de secretaris-generaal van het ministerie en de voorzitter van de Kiesraad een zogeheten Toezichtsarrangement af. Hierin zijn de beheersregelingen uitgewerkt tot praktische werkafspraken.

Leden Kiesraad

De Kiesraad bestaat uit zeven leden die voor een periode van vier jaar bij Koninklijk Besluit worden benoemd. Deze benoeming vindt plaats op grond van de deskundigheid die nodig is voor de advisering op het gebied van het kiesrecht en verkiezingen en op grond van maatschappelijke kennis en ervaring.

De Raad kende in 2011 de volgende samenstelling:

Voorzitter	prof. dr. H.R.B.M. Kummeling Henk Kummeling is hoogleraar Staatsrecht en Vergelijkend Staatsrecht aan de Universiteit Utrecht. Hij is tevens decaan van de Faculteit Recht, Economie, Bestuur en Organisatie van diezelfde universiteit.
Leden	G.J. Schutte (tevens ondervoorzitter) Gert Schutte was twintig jaar (1981-2001) fractievoorzitter voor het GPV in de Tweede Kamer. Eerder was hij voor diezelfde partij lid van de provinciale staten in Utrecht.

³ Organisatieregeling beheer Kiesraad (Staatscourant 2011, nr. 4345), Mandaatregeling beheer Kiesraad (Staatscourant 2011, nr. 4086), Regeling mandaat beheer secretaris-directeur Kiesraad (Staatscourant 2011, nr. 4132) en Beheersreglement Kiesraad (Staatscourant 2011, nr. 4085).

mw. prof. dr. M.H. Leyenaar
Monique Leyenaar is hoogleraar Vergelijkende Politicologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen.
Zij doet onderzoek op het terrein van burgerparticipatie, politieke hervormingen, verkiezingen en politiek leiderschap van vrouwen.

mr. A.J. te Veldhuis
Jan te Veldhuis was van 1982 tot 2003 lid van de Tweede Kamer voor de VVD, onder andere als woordvoerder staatsrecht. Op dit moment is hij voorzitter dan wel lid van diverse commissies, waaronder Zeeland Refinery en de Stichting Historisch Onderzoek Zeeland.

W.M.B. Stoker
Willem Stoker is senior adviseur en hoofd Verkiezingen bij de dienst Burgerzaken en Gemeentebelastingen van de gemeente Utrecht. Hij werkt sinds 1972 in diverse functies voor de gemeente Utrecht.

mw. mr. G.M.M. Blokdijk
Trudy Blokdijk is als onderzoeker en docent Toezicht Maatschappelijke Ondernemingen verbonden aan TiasNimbas Business School in Tilburg en heeft een adviespraktijk Bestuur en Toezicht.

mw. mr. drs. A.G. van Dijk
Anneke van Dijk is hoofd van de sector Staats- en bestuursrecht van de directie Wetgeving van het Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Medewerkers secretariaat Kiesraad

De Kiesraad wordt bij het uitvoeren van zijn taken ondersteund door een secretariaat.

De secretaris-directeur en medewerkers van het secretariaat zijn in dienst van het ministerie van BZK. Zij leggen over hun werkzaamheden verantwoording af aan de Raad. Een werkprogramma dat jaarlijks wordt vastgesteld, vormt de basis voor de werkzaamheden van de medewerkers.

Het secretariaat heeft een vaste formatie van 12 medewerkers en kende in 2011 de volgende bezetting in functies:

- secretaris-directeur;
- coördinator cluster verkiezingsaangelegenheden/tevens plaatsvervangend secretaris-directeur;
- coördinator cluster kennisontwikkeling en ondersteuning/tevens communicatieadviseur;
- directiesecretaris;
- juristen;
- kwaliteitsmedewerker;
- onderzoeker;
- IT-medewerker;
- beleidsondersteunend medewerker cluster verkiezingsaangelegenheden;
- beleidsondersteunend medewerker cluster kennisontwikkeling en ondersteuning;
- managementassistente.

In verkiezingstijd wordt de formatie tijdelijk opgehoogd voor het Informatiepunt Verkiezingen. In 2011 gebeurde dit voor de verkiezingen van de provinciale staten, de eilandsraadsverkiezingen en Eerste Kamerverkiezing. Het Informatiepunt is een samenwerkingsverband tussen de Kiesraad en het ministerie van BZK.

Vergaderingen Kiesraad

De Kiesraad kwam in 2011 zeventienmaal bijeen, waarvan:

- driemaal als centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer (kandidaat-stelling en vaststelling uitslag);
- tweemaal als centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer (behandeling registratieverzoeken);
- eenmaal als centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement (toewijzing 26e zetel).

Foto: Maarten Hartman (Hollandse Hoogte)

3. Verkiezingen

De Kiesraad als centraal stembureau

De rol van de Kiesraad is niet bij iedere verkiezing dezelfde. Bij de verkiezing van de Eerste Kamer besliste de Kiesraad in 2011 als centraal stembureau over de geldigheid van de kandidatenlijsten en stelde de Raad de verkiezingsuitslag vast.

Tijdens de verkiezingen die in 2011 werden gehouden, werd in toenemende mate een beroep gedaan op (het secretariaat van) de Kiesraad als kennis- en informatiecentrum.

Verkiezingen in 2011

In 2011 vonden de volgende verkiezingen plaats:

- voor de leden van provinciale staten;
- voor de leden van de eilandsraden van Bonaire, Sint Eustatius en Saba;
- voor de leden van de Eerste Kamer;
- voor de herindelingsgemeente Hollands Kroon.

In een advies van 22 juli 2011 heeft de Kiesraad de eerste drie genoemde verkiezingen geëvalueerd.⁴

Verkiezing provinciale staten (2 maart 2011)

In totaal leverden dertig partijen in één of meer provincies een kandidatenlijst in. Voor het eerst waren de kandidaatstellingsformulieren ook in het Fries beschikbaar.

Op 2 maart, de dag van stemming, kreeg de Kiesraad vragen over kwesties rondom campagne voeren, zoals 'flyeren', in en rond het stemlokaal. De Kieswet geeft aan dat dit in het stemlokaal niet mag. Met de komst van de mobiele stembureaus, bijvoorbeeld op een station, is echter niet altijd duidelijk waar het stemlokaal precies begint en eindigt. De voorzitter van het stembureau heeft hier een belangrijke taak; hij bepaalt wat wel en niet in het stemlokaal toelaatbaar is.

De dag van stemming viel voor bepaalde delen van Nederland precies in de voorjaarsvakantie. Daardoor moesten sommige kiezers een volmacht verlenen. Voor die kiezers is het belangrijk dat de geldige kandidatenlijsten tijdig bekend worden gemaakt.

In de provincie Flevoland vond een hertelling plaats. Aanleiding was een verschil van tachtig stemmen tussen het aantal ingenomen stempassen en het aantal uitgebrachte stemmen. De resultaten van de hertelling leidden niet tot een verschuiving in zetels. Het secretariaat van de Kiesraad heeft het provinciaal bestuur hierin geadviseerd en twee medewerkers van het secretariaat waren bij de hertelling aanwezig.

Mede naar aanleiding van deze hertelling heeft de Kiesraad geadviseerd om de wettelijke procedure te verduidelijken.

Nederlanders die in het buitenland wonen, vroegen geregeld waarom zij niet mochten stemmen voor de verkiezing van de provinciale staten. Bij de verkiezing van de Tweede Kamer hebben zij immers wel stemrecht. De Kieswet bepaalt echter dat iemand, om te kunnen stemmen voor provinciale staten, woonachtig moet zijn in de desbetreffende provincie. De belangstelling van de Nederlanders in het buitenland voor de provinciale statenverkiezingen was groter was dan de afgelopen jaren. Dit ging samen met de vraag of het kabinet een meerderheid zou behalen bij de Eerste Kamerverkiezing, twee maanden later.

Verkiezingen eilandsraden van Bonaire, Sint Eustatius en Saba (2 maart 2011)

De eilandsraden van Bonaire, Sint Eustatius en Saba zijn vergelijkbaar met de gemeenteraden. Dit was de eerste keer dat de Nederlandse kieswetgeving op de verkiezing van de leden van deze eilandsraden van toepassing was. Dit leidde tot wijziging van historische en cultureel bepaalde gebruiken. Zo

⁴ Zie hoofdstuk 4, Advies naar aanleiding van de verkiezingen 2011.

stonden er geen foto's en logo's meer op het stembiljet, werd er op woensdag gestemd in plaats van op vrijdag en waren de stembureaus twee uur langer open (tot 21.00 uur). De verkiezingen verliepen zonder incidenten.

Op 10 januari 2011, dus krap twee maanden voor de dag van stemming, oordeelde het Gemeenschappelijk Hof van Justitie dat ook niet-Nederlanders op de genoemde eilanden actief kiesrecht hebben voor de eilandsraadsverkiezingen.⁵ Dit vereiste de nodige inzet om op tijd de stempas te bezorgen voor deze groep kiezers.

Eind 2011 is een wetsvoorstel in de Tweede Kamer ingediend dat het onder meer mogelijk maakt voor de eilandsraden om te stemmen voor Eerste Kamerverkiezing⁶.

Verkiezing Eerste Kamer (23 mei 2011)

De leden van de Eerste Kamer worden indirect door de leden van provinciale staten gekozen. Niet ieder statenlid heeft een even zware stem. Door 'weging' wordt een relatie gelegd met het inwoneraantal van de provincie; de stem van een statenlid van een dichtbevolkte provincie weegt zwaarder dan die van een dunbevolkte. Al in het begin van het jaar heeft de Kiesraad de verschillende stemwaarden vastgesteld.

De kandidaatstelling voor de Eerste Kamerverkiezing vond in 2011 voor het eerst centraal plaats bij de Kiesraad.

Er namen dertien partijen deel aan de Eerste Kamerverkiezing, waarvan drie voor het eerst.⁷ Uniek was het feit dat een kandidatenlijst werd ingeleverd met daarop slechts één kandidaat, te weten de heer Koornstra (van de blanco lijst Koornstra). De heer Koornstra was er wel in geslaagd om in iedere provincie een ondersteuningsverklaring van een statenlid (van een andere partij) voor zijn lijst te verkrijgen, maar uiteindelijk werden geen stemmen uitgebracht op deze lijst.

De verhouding tussen het aantal mannelijke en vrouwelijke kandidaten op de lijsten was vergeleken met 2007 nagenoeg gelijk; ongeveer een kwart van de kandidaten was vrouw.

Op 23 mei, de dag van stemming, was er een incident in de provincie Noord-Holland. Eén statenlid kleurde het stemvakje niet rood maar blauw. Dit betekende een ongeldige stem. In de openbare zitting van 25 mei van het centraal stembureau (de Kiesraad) tot vaststelling van de uitslag, maakte de advocaat van het statenlid bezwaar tegen deze ongeldigverklaring. De voorzitter van het centraal stembureau reageerde op dit bezwaar door aan te geven dat de stemopneming geheel volgens de regels van de Kieswet is verlopen. Tot dit oordeel kwam ook de Eerste Kamer bij het onderzoek van de geloofsbrieven van de nieuw benoemde leden: alle 75 benoemde leden werden toegelaten. De Eerste Kamerverkiezing van 2011 verschilde op enkele punten van eerdere verkiezingen. Zo is bij wet van 18 november 2012 (Stb. 2010, 790) de voorkeurdrempel verhoogd van 50 naar 100%.

In 2007 werden vijf kandidaten met voorkeur gekozen; in 2011 waren dit er twee. Voor het eerst was het als gevolg van voornoemde wet niet meer mogelijk lijstencombinaties aan te gaan. Beïnvloeding van de restzetelverdeling door het strategisch aangaan van lijstencombinaties was in 2011 niet meer mogelijk. De Kiesraad stelt echter in zijn evaluatieadvies de vraag of het afschaffen van lijstencombinaties geen averechts effect had. Voorafgaand aan de verkiezing werden namelijk volop, en niet openbaar, afspraken gemaakt over het stemgedrag van statenleden.

De Eerste Kamer zelf heeft aangegeven de afgelopen verkiezing te gaan evalueren. Daarom vond op 29 november 2011 een Deskundigenoverleg plaats. Aan dit overleg nam de voorzitter van de Kiesraad deel.

⁵ Uitspraak van het Gemeenschappelijk Hof van Justitie van Aruba, Curaçao, Sint Maarten en van Bonaire, Sint Eustatius en Saba van 10 januari 2011, bijlage bij Kamerstukken II 2010 - 2011, 32500 IV, nr. 25.

⁶ Voorstel tot wet houdende verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot het opnemen van een constitutionele basis voor de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba en het regelen van de betrokkenheid van hun algemene vertegenwoordigende organen bij de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer, Kamerstukken II 2010 - 2011, 33 131, nr. 1 e.v.

⁷ Te weten: de PVV, 50plus en de blanco lijst Koornstra.

Verkiezing herindelingsgemeente Hollands Kroon (23 november 2011)

Op 1 januari 2012 zijn de Noord-Hollandse gemeenten Wieringen, Wieringermeer, Anna Paulowna en Niedorp opgegaan in de nieuwe gemeente Hollands Kroon. Op 23 november 2011 waren hiervoor herindelingsverkiezingen.

Software voor verkiezingen

De Ondersteunende Software Verkiezingen (OSV)⁸ is gebruikt voor alle in 2011 gehouden verkiezingen, met uitzondering van de eilandsraadsverkiezingen. De Kiesraad blijft de kwaliteit en de gebruiksvriendelijkheid van de software verbeteren.

⁸ Deze software heeft de Kiesraad in 2008 laten ontwikkelen en wordt gebruikt door gemeenten en politieke partijen. De software ondersteunt de kandidaatstelling en de berekening en vaststelling van de verkiezingsuitslag. Meer informatie over deze software is te vinden op de website van de Kiesraad, www.kiesraad.nl.

Foto: Karin van der Mijnsbrugge (Kiesraad)

4. Adviezen

In 2011 uitgebrachte adviezen

De Kiesraad bracht in 2011 vijf adviezen uit:⁹

1. advies passief kiesrecht;
2. advies wijziging van de modellen behorende bij de Kieswet en het Kiesbesluit in verband met de Reparatiewet BZK 2010;
3. advies wetsvoorstel indirecte waterschapsverkiezingen;
4. advies naar aanleiding van de verkiezingen 2011;
5. advies wijziging Kieswet 1^e tranche.

Het advies over het wetsvoorstel indirecte waterschapsverkiezingen is uitgebracht op verzoek van de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu. Het advies over de in 2011 gehouden verkiezingen is een zogeheten spontaan (ongevraagd) advies. De overige adviezen zijn op verzoek van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) uitgebracht.

Advies passief kiesrecht (21 januari 2011)

De Kiesraad pleit in dit advies onder meer voor een vereenvoudiging van de registratie- en kandidaatstellingsprocedures met behulp van ict-middelen, bijvoorbeeld e-mail.¹⁰

Het advies gaat in op de verenigingseis die thans geldt voor politieke partijen wanneer zij een aanduiding willen registreren. De Kiesraad is van mening dat vanuit verkiezingstechnisch oogpunt kan worden volstaan met het enkel stellen van de eis van volledige rechtsbevoegdheid. De Raad wijst erop dat om andere redenen - bijvoorbeeld vanwege opvattingen over wenselijke interne partijdemocratie - eventueel wél kan worden besloten tot handhaving van die eis. In dat geval moeten naar het oordeel van de Kiesraad die nadere inhoudelijke eisen in de Kieswet worden opgenomen, zoals bijvoorbeeld is gebeurd in de Wet subsidiëring politieke partijen.

De Kiesraad adviseert om kieskringen niet langer te benutten voor de kandidaatstelling. Het komt de transparantie van het verkiezingsproces voor de kiezer ten goede, het vereenvoudigt de procedure en er bestaat in de praktijk geen reële behoefte meer aan.

De Kiesraad pleit voor centrale kandidaatstelling bij de verkiezingen van de Tweede Kamer en provinciale staten bij de centrale stembureaus. Hiermee samenhangend adviseert de Kiesraad om de dag van kandidaatstelling met één dag te vervroegen.

Vervolg op advies

De adviezen van de Kiesraad over de centrale kandidaatstelling en het vervroegen van de dag van kandidaatstelling zijn overgenomen in het conceptwetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet dat de Raad op 16 juni 2011 om advies werd voorgelegd en waarover de Raad op 14 oktober 2011 adviseerde.

Advies wijziging van de modellen behorende bij de Kieswet en het Kiesbesluit in verband met de Reparatiewet BZK 2010 (10 maart 2011)

Voor verschillende handelingen in het verkiezingsproces zijn formulieren voorhanden. Deze zijn opgenomen in de zogenoemde modellenregeling behorende bij de Kieswet. Met de vele wijzigingen van de Kieswet in de afgelopen jaren, zijn ook de modellen steeds aangepast en verder 'uitgebouwd'. De Raad wijst erop dat dit de leesbaarheid van de modellen niet altijd ten goede komt, waardoor de kans op fouten groter wordt.

⁹ Alle adviezen van de Kiesraad zijn integraal te lezen op de website, www.kiesraad.nl.

¹⁰ De Kiesraad heeft ten behoeve van dit advies een onderzoek laten uitvoeren door Verdonck Klooster & Associates over de inzet van ict-middelen voor de modernisering van het passief kiesrecht. Het rapport is te lezen op de website, www.kiesraad.nl.

De Kieswet vraagt tevens aandacht voor het gebruik van modellen in relatie tot de verkiezingssoftware OSV.¹¹

Vervolg op het advies

Er is nog geen reactie ontvangen op dit advies. Wel heeft de Kiesraad aanleiding gezien om alle modellen nog eens tegen het licht te houden. Dit gebeurt in nauwe samenwerking met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken (NVVB). Het resulteert in een spontaan advies dat wordt uitgebracht in het voorjaar van 2012.

Advies wetsvoorstel indirecte waterschapsverkiezingen (13 april 2011)

In het regeerakkoord 'Vrijheid en Verantwoordelijkheid' van 30 september 2010 kiest het kabinet voor indirecte waterschapsverkiezingen; gemeenteraadsleden kiezen waterschapsbestuurders. Over deze keuze laat de Kiesraad zich in zijn advies niet uit. Wel onderschrijft de Kiesraad het belang van een onderzoek naar de mogelijkheden om de waterschapsverkiezingen onder de werking van de Kieswet te brengen.

Verder wijst de Kiesraad op de gevolgen van een herindelingsverkiezing bij gemeenten en vraagt de Raad zich af wat de meerwaarde is van kiesdistricten in de gekozen opzet. Ook wordt verzocht om een uitgebreidere motivering van het voorstel dat het raadslidmaatschap en het lidmaatschap van een algemeen bestuur van een waterschap onverenigbaar maakt.

Vervolg op het advies

Het kabinet handhaaft de onverenigbaarheid van functies, en stelt daarmee dat de onafhankelijkheid van de waterschappen ten opzichte van de gemeenten wordt benadrukt. Daarnaast kan deze onverenigbaarheid naar het oordeel van het Kabinet helpen om belangenconflicten of loyaliteitsproblemen te voorkomen.

Het kabinet schrapt het aanvankelijke voorstel voor kiesdistricten. Dit zou onder andere de kans op manipulatie tot de gewenste stemverhoudingen voorkomen.

Tenslotte kiest het kabinet niet voor integratie van waterschapsverkiezingen in de Kieswet. Nu is gekozen voor indirecte verkiezingen ligt integratie in de Kieswet minder voor de hand naar het oordeel van het Kabinet. De Kieswet richt zich vooral op algemeen vertegenwoordigende organen en niet op functionele overheden. Voorts zijn er belangrijke verschillen qua wetssystematiek. Zo sluit het stelsel met geborgde zetels niet goed aan op het systeem van de Kieswet en bevat de Kieswet een veel gedetailleerdere regeling met betrekking tot verkiezingen dan de Waterschapswet,

Advies naar aanleiding van de verkiezingen 2011 (22 juli 2011)

Het is gebruikelijk om als Kiesraad na afloop van één of meer verkiezingen een spontaan evaluatieadvies uit te brengen. Ook in 2011 is dit gebeurd. In het advies worden de verkiezingen voor provinciale staten, eilandsraden en Eerste Kamer geëvalueerd.

Het verkiezingsproces heeft de afgelopen jaren veel veranderingen ondergaan. De Kiesraad heeft de indruk dat de betrokkenen hier in de praktijk goed mee uit de voeten kunnen. Dit blijkt uit de afname van het aantal incidenten.

De Raad vindt het belangrijk dat vóór de eerstvolgende reguliere verkiezingen in 2014 een nieuw stembiljet wordt ontwikkeld dat elektronisch tellen mogelijk maakt.

De onderwerpen van het advies lopen verder uiteen van campagnevoeren (flyeren) in de omgeving van het stembureau tot het verduidelijken en herzien van de procedure voor hertelling en het mogelijke averechtse effect van het afschaffen van lijstencombinaties bij Eerste Kamerverkiezingen.

¹¹ Ondersteunende Software Verkiezingen.

Vervolg op het advies

In de evaluatie van de verkiezingen door de minister van BZK staat een reactie op het advies van de Kiesraad.¹² De minister geeft onder meer aan 'dat de terughoudendheid waarmee vroeger op de dag van stemming werd omgegaan met campagnevoering, tegenwoordig minder vanzelfsprekend is en dat de politieke partijen hier zelf primair verantwoordelijk voor zijn'.

Op het punt van de hertelling wordt een wijziging aangekondigd.

Ten aanzien van de lijstencombinaties merkt de minister op dat het kabinet niet het initiatief neemt om voorstellen te doen tot wijziging van de manier waarop de Eerste Kamer wordt gekozen.

Advies wijziging Kieswet 1^e tranche (14 oktober 2011)

De Kieswet wordt in tranches (delen) aangepast. Dit advies gaat over de 1^e tranche.

De Kiesraad vraagt aandacht voor het toetsingskader (internationale electorale standaarden) om zo consistentie tussen de verschillende wetsvoorstellen te waarborgen.

De eisen die gelden voor stembureauleden en de wijze van openbaarmaking van processen-verbaal, dienen naar het oordeel van de Kiesraad op het niveau van wet (Kieswet) te worden geregeld en niet in lagere regelgeving (Kiesbesluit). Volgens de Raad volstaat het om de beoordeling of iemand geschikt is als stembureau lid over te laten aan het college van burgemeester en wethouders van een gemeente, in plaats van een training verplicht te stellen.

Verder is transparantie voor de kiezer voldoende gewaarborgd wanneer processen-verbaal ter inzage worden gelegd; deze hoeven niet (ook) op internet te worden geplaatst.

De Kiesraad vraagt zich af wat doel, strekking en toegevoegde waarde is van het voorstel tot inzet van nationale waarnemers.

Het conceptwetsvoorstel kent de mogelijkheid voor kiezers buiten Nederland om zich elektronisch te laten registreren. De Kiesraad ondersteunt dit voorstel, maar wijst erop dat het op dit moment al in veel meer gevallen mogelijk is om documenten elektronisch te versturen. De Raad adviseert de minister om in bredere zin te bezien of documenten elektronisch kunnen worden verstuurd.

In het conceptwetsvoorstel is het eerdere advies van de Kiesraad overgenomen om te komen tot centrale kandidaatstelling bij verkiezingen van provinciale staten en Tweede Kamer. Het advies om de kieskringen geen plek meer te geven in de procedure van kandidaatstelling is niet overgenomen.

Vervolg op het advies

Het conceptwetsvoorstel is begin februari 2012 voor advies aan de Raad van State voorgelegd.

¹² Wijziging van de Experimentenwet Kiezen op Afstand in verband met de verlenging van de werkingsduur van die wet, Kamerstukken II, 2011 – 2012, 31 142, nr. 31, Bijlage 3a.

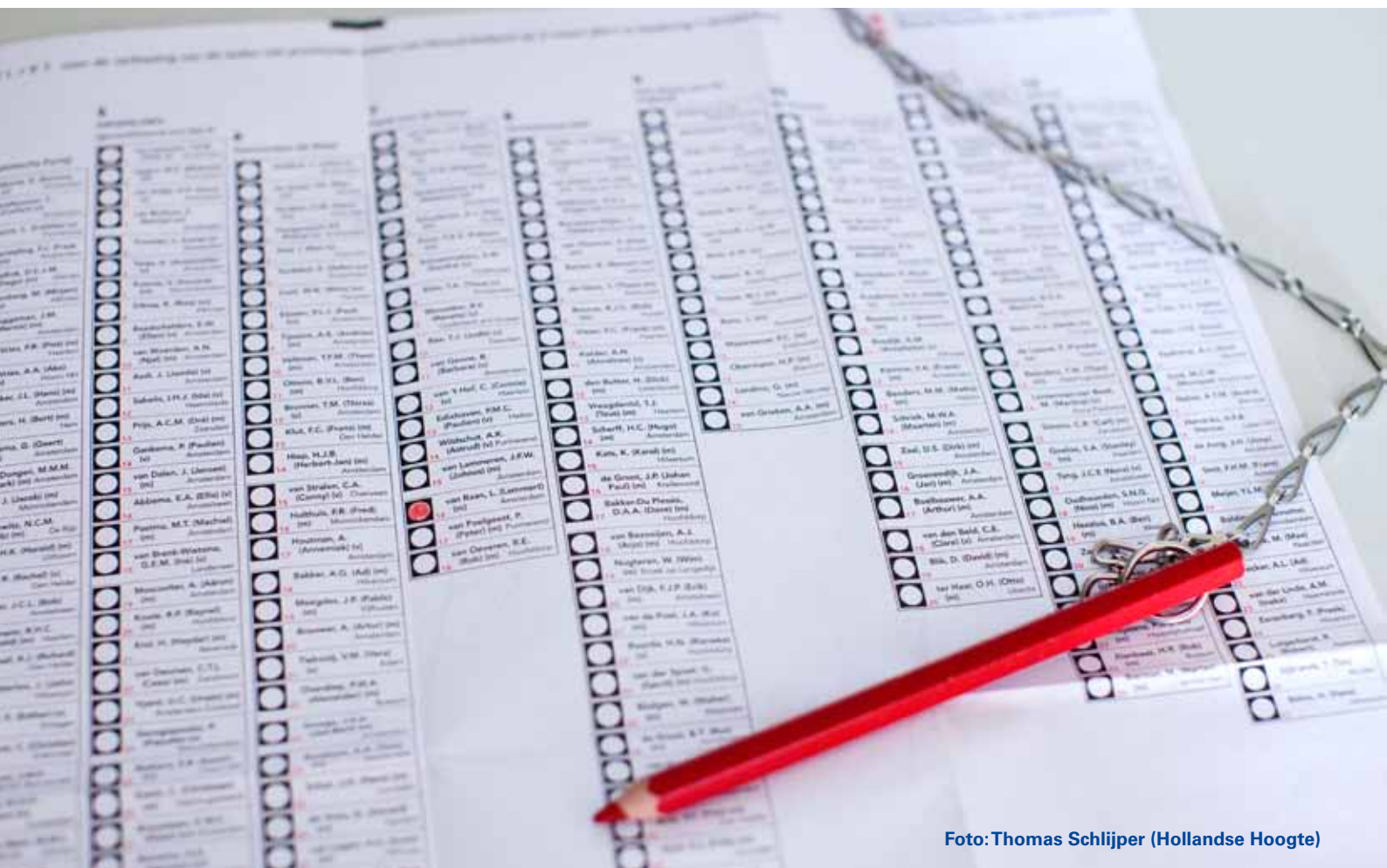

Foto: Thomas Schlijper (Hollandse Hoogte)

5. Aanduidingen en benoemingen

Registratieverzoeken

De Kiesraad willigde in 2011 twee registratieverzoeken in:

- Groen Rechts;
- Nederland Lokaal.

Dit waren verzoeken tot registratie van een aanduiding in het register voor de verkiezing van de Tweede Kamer.

Schrappingen van aanduidingen

De Kiesraad schraptte in 2011 geen aanduidingen. Schrapping van een aanduiding vindt onder meer plaats wanneer een politieke groepering bij de laatstgehouden verkiezing geen kandidatenlijst heeft ingediend.

Publicatie geregistreerde aanduidingen

De Kiesraad deed in 2011 één openbare kennisgeving omtrent de registratie van aanduidingen in de Staatscourant. Deze hield verband met de verkiezing van de gemeenteraad van de nieuwe gemeente Hollands Kroon die op 23 november 2011 plaatsvond. Het betrof een kennisgeving over de bij de Kiesraad geregistreerde aanduidingen van politieke groeperingen voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer én de namen van de gemachtigden en hun plaatsvervangers. De voor deze verkiezing geregistreerde aanduidingen gelden namelijk niet alleen voor de Tweede Kamerverkiezing, maar hebben in beginsel ook 'doorwerking' naar verkiezingen op decentraal niveau. Dit betekent dat zij ook gebruikt kunnen worden voor verkiezingen van provinciale staten en gemeenteraad. Uit de betreffende publicatie blijkt dat voor de Tweede Kamerverkiezing op dat moment 21 aanduidingen bij de Kiesraad geregistreerd stonden en dat deze in beginsel ook doorwerking hadden naar deze herindelingsverkiezing.

Benoemingen

De Kiesraad heeft tot taak om in geval van vacatures in de Eerste Kamer, Tweede Kamer of het Europees Parlement nieuwe leden te benoemen. Na vaststelling van de verkiezingsuitslag voor de Eerste Kamer, benoemde de Raad de Eerste Kamerleden. Benoeming in vacatures vindt plaats in de volgorde van kandidaten na rangschikking.

Met het oog op benoemingen is geregeld contact geweest met – in dit geval – de griffie van de Tweede Kamer.¹³

In de Eerste Kamer is geen enkele tussentijdse vacature ontstaan. Als gevolg van de Eerste Kamerverkiezing in mei 2011 is een groot deel van de Kamerleden vervangen.

De Kiesraad maakte na de verkiezing voor het Europees Parlement op 4 juni 2009 de Nederlandse verkiezingsuitslag bekend. Daarbij werd aangekondigd dat nog een extra (26^e) zetel wordt toegewezen in het Europees Parlement zodra het Protocol behorende bij het Verdrag van Lissabon door alle lidstaten is geratificeerd.

Op 14 december 2011 kwam de Kiesraad als centraal stembureau in een openbare zitting bijeen om de extra zetel toe te wijzen aan de PVV (Partij voor de Vrijheid).

¹³ Benoemingen in tussentijdse vacatures in het Europees Parlement lopen ook via de griffie van de Tweede Kamer.

De Kiesraad benoemde in 2011 in de volgende vacatures opvolgers:

	Eerste Kamer	Tweede Kamer	Europees Parlement
Aantal tussentijdse vacatures	0	6	1
Verdeling over de lijsten	-	Christen Democratisch Appèl (CDA): 2 VVD: 2 ChristenUnie: 1 GROENLINKS: 1	PVV (Partij voor de Vrijheid): 1
Aantal tussentijdse tijdelijke vacatures i.v.m. ziekte of zwangerschap	0	2	0
Verdeling over de lijsten	-	GROENLINKS: 1 Partij van de Arbeid (P.v.d.A.): 1	-

Foto: Herman Engbers (Hollandse Hoogte)

6. Rechtszaken

Betrokkenheid Kiesraad in rechtszaken

De Kiesraad is in 2011 betrokken geweest bij drie rechtszaken. Bij één zaak was de Kiesraad partij en bij de andere zaken heeft de Raad als adviseur inlichtingen verstrekt aan respectievelijk de voorzitter van de Afdeling bestuursrechtpraak van de Raad van State (hierna: Afdeling) en het Gemeenschappelijk Hof van Justitie van Aruba, Curaçao, Sint Maarten en van Bonaire, Sint Eustatius en Saba.

Onder de kopjes 'strafzaken' en 'overige zaken' wordt ter informatie een aantal uitspraken genoemd waarbij de Kiesraad niet betrokken was, maar die wel van belang zijn voor het kiesrecht. Ook hebben deze zaken in de media de nodige aandacht gekregen.

De Kiesraad als partij

Terugbetaling waarborgsom

De zaak waarbij de Kiesraad betrokken was als partij, betrof de weigering van de Kiesraad in 2009 tot terugbetaling van de waarborgsom voor de kandidaatstelling van de EUROPESE KLOKKENLUIDERSPARTIJ (EKP).

Op 22 juni 2011¹⁴ deed de Afdeling in hoger beroep een uitspraak. In deze uitspraak stond de vraag centraal of het onderscheid in de Kieswet, tussen politieke partijen die al zitting hebben in een vertegenwoordigend lichaam en politieke partijen die nog geen zetel hebben, in strijd is met het bepaalde in artikel 26 (verbod van discriminatie) van het Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (hierna: het IVBPR). De Afdeling kwam tot de conclusie dat dit niet het geval was. Geoordeeld werd dat uit de wetsgeschiedenis moet worden afgeleid dat er voor het onderscheid tussen nieuwe en zittende politieke partijen redelijke en objectieve gronden bestaan.

De Kiesraad als adviseur

Kiesgerechtigden Bonaire, Sint Eustatius en Saba

Rondom de eilandsraadsverkiezingen is één beroepschrift ingediend. De Kiesraad verstrekte op verzoek van het Gemeenschappelijk Hof van Justitie van Aruba, Curaçao, Sint Maarten en van Bonaire, Sint Eustatius en Saba inlichtingen. Het Hof heeft op 10 januari 2011¹⁵ uitspraak gedaan. Het standpunt van de Kiesraad om het beroep ongegrond te verklaren, werd niet gevolgd.

De uitspraak van het Hof had grote gevolgen voor de kring van kiesgerechtigden op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Naar aanleiding van deze uitspraak dienden alle niet-Nederlanders van 18 jaar of ouder, die op de dag van kandidaatstelling tenminste vijf jaar legaal op Bonaire, Sint Eustatius of Saba woonden, alsnog te worden toegelaten als kiezer. Het Hof constateerde in de uitspraak eerst dat een eilandsraad wat betreft bevoegdheden en structuur op één lijn is te stellen met een gemeenteraad. Niet-Nederlanders hebben op grond van artikel B 3 van de Kieswet onder bepaalde voorwaarden stemrecht voor gemeenteraadsverkiezingen. Vervolgens overwoog het Hof dat er geen objectieve rechtvaardiging bestaat voor de ongelijke behandeling van niet-Nederlanders bij eilandsraadverkiezingen ten opzichte van de gemeenteraadsverkiezingen. Het Hof kwam tot de slotsom dat artikel Ya14 van de Kieswet buiten toepassing dient te blijven vanwege strijd met de artikelen 26 van het IVBPR en 1, eerste lid van het Twaalfde Protocol bij het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM).

Kandidatenlijst SGP

De provinciale statenverkiezingen gaven aanleiding voor het indienen van één beroepschrift waarbij de Kiesraad door de Afdeling is gevaagd om inlichtingen. De Kiesraad adviseerde om het beroep ongegrond te verklaren.

Het beroep werd ingesteld tegen de door het hoofdstembureau voor de verkiezing van de leden van provinciale staten van de provincie Utrecht geldig verklaarde kandidatenlijst van de SGP. De insteller van het beroep betoogde dat deze kandidatenlijst ongeldig moest worden verklaard, omdat door de

¹⁴ Zaak nr. 201011803/1.

¹⁵ Zaak nr. HJAR 04/10.

SGP vrouwen werden gediscrimineerd. Daartoe verwees zij naar een tweetal arresten van de Hoge Raad, waarin de Raad tot de conclusie kwam dat de SGP vrouwen niet mag uitsluiten van kandidatenlijsten voor de verkiezingen.¹⁶

De Afdeling heeft het beroep ongegrond verklaard, omdat het aan de wetgever is om aan de door de Hoge Raad aangenomen onrechtmatige situatie een einde te maken. In dat verband wees de Afdeling op de wetsgeschiedenis van de Kieswet waaruit blijkt dat de administratie niet belast dient te worden met een inhoudelijke beoordeling van doelstellingen en activiteiten van politieke groeperingen.

Strafzaken

Fraude met kandidatenlijsten

De rechtbank Leeuwarden legde in een uitspraak van 18 januari 2011¹⁷ een verdachte van fraude met kandidatenlijsten van de SP (Socialistische Partij) voor de gemeenteraadsverkiezing in Skarsterlân in 2010 een voorwaardelijke werkstraf op van zestig uur. De verdachte had zich schuldig gemaakt aan valsheid in geschrifte. Hij had zijn handtekening geplaatst op een formulier waarmee de indiener van de lijst van de SP werd gemachtigd om de aanduiding van de partij boven de lijst te plaatsen terwijl hij daartoe niet was bevoegd.

Verkiezingsfraude tijdens gemeenteraadsverkiezingen in 2006

Het gerechtshof 's-Hertogenbosch heeft in een uitspraak van 28 maart 2011¹⁸ een man een taakstraf opgelegd van 180 uur voor verkiezingsfraude tijdens de gemeenteraadsverkiezingen in 2006. De man was hiervoor in 2008 al veroordeeld, maar het Hof moest van de Hoge Raad opnieuw de straf bepalen, omdat deze in de uitspraak van 2008 onvoldoende was gemotiveerd.

Overige Zaken

Terinzagelegging en openbaarmaking van kandidatenlijsten

In 2011 zijn verschillende uitspraken gedaan over terinzagelegging en openbaarmaking van kandidatenlijsten (model H 1) op grond van de Wet openbaarheid van bestuur. De Afdeling heeft in een aantal uitspraken¹⁹ overwogen dat de Wet openbaarheid van bestuur gedurende de verkiezingsperiode – die loopt vanaf terinzagelegging van de kandidatenlijsten tot de toelating van de leden – niet van toepassing is. Een verzoek om toezending van kopieën van kandidatenlijsten in die periode moet worden gezien als een verzoek tot het verrichten van een feitelijke handeling. De beslissing op een dergelijk verzoek is niet gericht op rechtsgevolg en is daarom geen besluit in de zin van artikel 1:3, eerste lid, van de Awb waartegen bezwaar en beroep open staat.

Tegen een aantal uitspraken loopt nog hoger beroep bij de Afdeling. In 2012 wordt een oordeel van de Afdeling verwacht over de openbaarmaking van kandidatenlijsten (inclusief het woonadres van kandidaten) na de verkiezingsperiode.

¹⁶ Arresten van de Hoge Raad van 9 april 2010, zaak nrs: LJN: BK4547 en LJN: BK4549.

¹⁷ Zaak nr. LJN: BP1139.

¹⁸ Zaak nr. LJN: BP 9350.

¹⁹ Uitspraken van 5 oktober 2011, zaak nrs.: 201012459/1, 201012466/1 en 201010713/1 en uitspraken van 16 november 2011, zaak nrs.: 201101149/1 en 201101148/1.

Vervalsing handtekeningen

Op 25 maart 2011²⁰ bevestigde de Hoge Raad een eerdere uitspraak van het gerechtshof Amsterdam in een zaak over de waterschapsverkiezingen van 2004. In deze zaak bleek dat een kandidaat, na geldigverklaring van de lijsten, had gefraudeerd door twee van de tien handtekeningen van ondersteuners te vervalsen. Uiteindelijk leidde dat tot een nieuwe verkiezing in een kiesdistrict van het Hoogheemraadschap van Rijnland. Het hoogheemraadschap besloot vervolgens deze kandidaat te veroordelen tot vergoeding van de gemaakte kosten van deze nieuwe verkiezing. Deze kosten bedroegen € 350.000.

Zeven jaar na de verkiezing staat vast dat de kandidaat terecht is veroordeeld tot vergoeding van deze kosten.

²⁰ Zaak nr. LJN: BP2310.

Foto: Bert Spiertz (Hollandse Hoogte)

7. Kennis

Toename belangstelling voor verkiezingsinformatie

Tijdens de verkiezingsperiodes in 2011 is de Kiesraad opnieuw veelvuldig, en in toegenomen mate, geraadpleegd door kiezers, gemeenten en politieke partijen. Ook was er veel belangstelling van de kant van de media. In dat kader zijn enkele interviews gegeven, voor radio, televisie en kranten. Waar nodig of gewenst werd afstemming gezocht met voorlichters van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK).

Informatiepunt Verkiezingen

Met het oog op de verkiezingen voor provinciale staten, eilandsraden en Eerste Kamer was er tot en met juni 2011 bij de Kiesraad een Informatiepunt Verkiezingen. Dit Informatiepunt was een samenwerkingsverband tussen de Kiesraad en het ministerie van BZK. Het was in november 2010 ingesteld en werd bemand door twee externe medewerkers. Het aantal vragen over de eilandsraadsverkiezingen was nagenoeg nihil, en wordt hier daarom niet separaat besproken.

Vragen verkiezingen provinciale staten

In de periode dat het Informatiepunt actief was voor deze verkiezingen zijn er 1618 vragen binnengekomen, per mail (33%) of telefoon (76%). In de maand februari werden de meeste vragen gesteld. Een groot aantal vragen (188) kwam binnen op de dag van stemming. De meeste vragen kwamen van gemeenten (43%), gevolgd door kiezers (31%) en politieke partijen (16%). Bovendien was er veel belangstelling van lokale en landelijke media (16%).

Het Informatiepunt Verkiezingen heeft meer vragen ontvangen dan bij de vorige provinciale statenverkiezingen in 2007 (toen in totaal 1021 vragen). Gecorrigeerd naar het aantal maanden dat het Informatiepunt actief was, gaat het om een stijging van 44%.

Vragen verkiezing Eerste Kamer

Over de periode november 2010 tot en met mei 2011 kreeg het Informatiepunt in totaal 247 vragen over deze verkiezing. De meeste vragen (82%) werden telefonisch gesteld (18% via de mail). Er is helaas geen vergelijking mogelijk met vragen die zijn gesteld tijdens de Eerste Kamerverkiezing in 2007, omdat deze toen niet zijn bijgehouden. Wel is duidelijk dat het aantal vragen bij de Eerste Kamerverkiezing 2011 aanzienlijk minder was dan bij de andere verkiezingen sinds 2006. Er was opvallend veel belangstelling van media (32%). De vragen gingen vaak over vaststelling van de uitslag en over de stemming, in het bijzonder over stemafspraken tussen partijen en individuele statenleden.

Website

De stijgende lijn in het aantal bezoekers van de website zette ook in 2011 door. In 2011 werd de website www.kiesraad.nl per maand gemiddeld (ruim) 7500 maal bezocht (in 2009 lag dat op ruim 2000, en in 2010 op ruim 3000).

In 2011 zijn nieuwe verzamelingen 'Vragen en Antwoorden' op website geplaatst over de in 2011 gehouden verkiezingen.

In het najaar van 2011 is een kleinschalig gebruikersonderzoek voor de website uitgezet. Doel van het onderzoek was het toetsen van de ervaringen en waardering van bezoekers op het punt van navigatie, content en vormgeving van de website. De uitkomsten van het gebruikersonderzoek worden begin 2012 geëvalueerd.

Website

2011	Unieke bezoekers	Gemiddeld per dag	Piekdag
Januari	8.414	271	18-01: 570
Februari	20.822	694	28-02: 2.311
Maart	31.481	1.044	02-03: 9.984
April	3.237	108	28-04: 318
Mei	7.639	246	23-05: 2.831
Juni	3.068	102	06-06: 223
Juli	2.159	69	14-07: 419
Augustus	1.793	58	29-08: 97
September	3.024	100	21-09: 222
Oktober	3.254	104	18-10: 179
November	3.649	121	24-11: 195
December	2.715	87	12-12: 250
Totaal	91.255	250	

Databank verkiezingsuitslagen

In 2011 is de databank met verkiezingsuitslagen aanzienlijk uitgebreid. De verkiezingsuitslagen van de in 2011 gehouden verkiezingen zijn in de databank opgenomen. Ook de verkiezingen voor de gemeenteraden vanaf 1946 zijn inmiddels te raadplegen.

Databank

2011	Hits	Page views	Bezoekers
Januari	137.013	85.422	2.482
Februari	179.952	120.546	2.956
Maart	602.953	203.512	23.944
April	124.409	86.377	2.629
Mei	111.431	70.719	2.670
Juni	109.449	67.326	2.496
Juli	88.521	59.155	1.659
Augustus	94.510	55.200	1.779
September	96.938	65.992	1.900
Oktober	122.223	91.095	2.241
November	106.885	77.902	2.007
December	99.043	74.750	1.826
Totaal	1.873.327	1.057.996	48.589

Social media

In 2011 is door het secretariaat van de Kiesraad gedurende een periode van vijf maanden ervaring opgedaan met het gebruik van Twitter. Hierna is besloten een jaar door te gaan. Gedurende het jaar zijn 36 tweets geplaatst. Deze linken vrijwel altijd naar nieuwsberichten op de website van de Raad. De uitgangspunten voor het gebruik van Twitter zijn vastgelegd in een notitie.

Publicaties

In 2011 zijn diverse publicaties uitgebracht.

Bundel 'Kerngegevens'

In deze publicatie zijn de belangrijkste gegevens over de uitslag van de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer van 23 mei 2011 opgenomen.

'Verkiezingen op de kaart 1848-2010; Tweede Kamerverkiezingen vanuit geografisch perspectief'

In de publicatie wordt vanuit geografisch perspectief een beeld geschetst van Tweede Kamerverkiezingen vanaf 1848. De data die ten grondslag liggen aan de kaarten en analyses in de atlas zijn ontleend aan de databank verkiezingsuitslagen van de Kiesraad.

'Kieskringen. Ontwikkeling – werkwijze – alternatief.'

De indeling van Nederland in (20) kieskringen is achterhaald. Nu kunnen partijen bij provinciale statenverkiezingen en Tweede Kamerverkiezingen nog met (regionaal) verschillende kandidatenlijsten aan de verkiezingen deelnemen. In de praktijk gebeurt dit echter steeds minder en bij de laatste Tweede Kamerverkiezing in 2010 kwamen partijen overal met één en dezelfde lijst uit. Dit stelt onderzoeker Bastian Michel vast in zijn eindrapportage. Hij komt voorts tot de conclusie dat de indeling in kieskringen tot ongewenste effecten kan leiden: de zetelverdeling binnen een systeem van kieskringen maakt het mogelijk dat een kandidaat die niet op alle lijsten staat juist door voorkeurstemmen een zetel misloopt. Het resultaat van het onderzoek is uitgegeven als derde deel van de Kiesraadreeks 'Studies en adviezen betreffende het kiesrecht en verkiezingen'.

Kennismanagement

In 2011 is aandacht besteed aan het optimaliseren van kennismanagement binnen (het secretariaat van) de Kiesraad. Verder is in 2011 besloten om te investeren in de ontwikkeling van een kennisbank kiesrecht/verkiezingen. Deze kennisbank gaat (relevante) wet- en regelgeving jurisprudentie, wets-geschiedenis, vakliteratuur en artikelsgewijs commentaar koppelen. Ook wordt het via de kennisbank mogelijk om adviezen van de Kiesraad verder te ontsluiten, zodat bij toekomstige advisering makkelijker achterhaald kan worden wat in het verleden is geadviseerd en wat er vervolgens met het advies is gedaan. De kennisbank wordt naar verwachting in het voorjaar van 2012 in gebruik genomen.

Wetenschappelijke Raad van Advies

De Kiesraad heeft in 2008 een wetenschappelijke Raad van Advies ingesteld. Deze Wetenschappelijke Raad adviseert de Kiesraad over onderzoeksprogramma's en begeleidt en beoordeelt lopende projecten.

De Wetenschappelijke Raad van Advies is als volgt samengesteld:

Voorzitter: prof. dr. W. Voermans,
hoogleraar Staats- en bestuursrecht, Universiteit Leiden;

Leden: dr. H. van der Kolk,
universitair docent en onderzoeker Politieke Wetenschappen, Universiteit Twente;

dr. J. van Merriënboer,
historicus, verbonden aan het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis;

Secretaris: dr. R. de Jong,
onderzoeker Kiesraad, historicus.

De Wetenschappelijke Raad van Advies is in 2011 eenmaal bijeen geweest om het stageverslag te bespreken van Bastian Michel, student rechten en wiskunde aan de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit Utrecht.

Wet openbaarheid van bestuur

De Wet openbaarheid van bestuur (Wob) regelt zowel de actieve als de passieve openbaarmaking van documenten. De Kiesraad geeft aan de actieve openbaarmakingsverplichting invulling door zo veel mogelijk relevante informatie te verstrekken, onder meer via de website.

De Kiesraad heeft in 2011 twee Wob-verzoeken ontvangen en afgedaan. Eén van een burger die afschriften opvroeg van de kandidatenlijsten, ondersteuningsverklaringen en instemmingsverklaringen van alle deelnemende partijen en/of lijsten ten behoeve van de Eerste Kamerverkiezing. De Kiesraad besliste positief op dit verzoek, waar het betreft de kandidatenlijsten en de ondersteuningsverklaringen, omdat deze documenten eerder ter inzage hadden gelegen. Wel werden de gegevens van twee gemachtigden om privacyredenen onleesbaar gemaakt. De instemmingsverklaringen zijn vanwege privacyredenen niet verstrekt.

Het andere verzoek betrof een verzoek van een burger die wilde weten welk lid van provinciale staten in Utrecht de verklaring van ondersteuning had ondertekend van de blanco lijst met lijstnummer 12 (de heer Koornstra) voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer. De Kiesraad besliste positief op dit verzoek.

Foto: Karin van der Mijsbrugge (Kiesraad)

8. Contacten - nationaal en internationaal

De Kiesraad en zijn netwerk

De Kiesraad maakt deel uit van nationale en internationale netwerken van verkiezingsautoriteiten en deskundigen. Hij participeert actief in vergaderingen van (inter)nationale organisaties en ontvangt met enige regelmaat (inter)nationale delegaties.

Bij aanvragen voor werkbezoeken aan de Kiesraad of deelname aan bijeenkomsten wordt beoordeeld of vertegenwoordiging door leden van de Kiesraad, dan wel het secretariaat, dan wel beide, wenselijk is. Hiervoor worden de volgende criteria gebruikt:

- Wie organiseert?
- Ligt er een belang voor de Kiesraad?
- Wat zijn de kosten?
- Wat is het tijdsbeslag?

Ook in 2011 zijn er de nodige nationale en internationale contacten geweest.

Nationaal

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Er vond in 2011 periodiek overleg plaats met vertegenwoordigers van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, zowel over beleids- als beheersaangelegenheden. Dit overleg vond gedurende het jaar op verschillende niveaus en in verschillende frequenties plaats.

Ministerie van Buitenlandse Zaken

Op ambtelijk niveau vond tweemaal een overleg plaats met vertegenwoordigers van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Hierbij is onder meer gesproken over de uitoefening van het kiesrecht door Nederlanders in het buitenland en over waarnemingsmissies.

VNG en NVVB

Structurele overleggen vonden in 2011 plaats met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken.

Eerste en Tweede Kamer

Er vond in 2011 geen overleg plaats van de Kiesraad met de Vaste commissie voor Binnenlandse Zaken van de Tweede Kamer en met de Commissie voor het Onderzoek van de Geloofsbrieven van deze kamer. Wel sprak de voorzitter van de Raad op 29 november 2011 tijdens een besloten overleg met de Vaste commissie voor Binnenlandse Zaken en de Hoge Colleges van Staat / Algemene Zaken en Huis der Koningin van de Eerste Kamer over de wijze van verkiezing van de Eerste Kamer, het zogeheten Deskundigenoverleg.

Unie van Waterschappen en ministerie van Infrastructuur en Milieu

Evenals voorgaande jaren vond ook in 2011 ambtelijk overleg plaats met vertegenwoordigers van zowel de Unie van Waterschappen als het ministerie van Infrastructuur en Milieu over de waterschapsverkiezingen.

Politieke partijen, gemeenten en provincies

Met het oog op de in 2011 gehouden verkiezingen organiseerde de Kiesraad voor politieke partijen, gemeenten en provincies voorlichtings- en instructiebijeenkomsten over het gebruik van ondersteunende software voor verkiezingen (OSV).

De jaarlijkse bijeenkomst met vertegenwoordigers van de hoofdstembureaugemeenten vond plaats op 9 juni in Utrecht. De bijeenkomst is benut om nadere informatie te verkrijgen over de in 2011 gehouden verkiezingen. Deze input is door de Kiesraad meegenomen in het advies van 22 juli 2011 over de evaluatie van de verkiezingen voor provinciale staten, de eilandsraden van Bonaire, Saba en Sint Eustatius en de Eerste Kamer.

Universiteiten

Het secretariaat leverde een bijdrage aan verschillende bijeenkomsten, zoals:

Het symposium 'International election observation and assessment of elections', Universiteit van Maastricht, op 8 en 9 april 2011.

Een gastlezing 'Ontwikkelingen in kiesrecht/kiesstelsels in de 19e eeuw', Campus Den Haag van de Universiteit Leiden, op 15 november 2011.

Internationaal

Werkbezoek Caribisch Nederland

Van 23 januari tot en met 1 februari 2011 bracht de voorzitter van de Kiesraad samen met de secretaris-directeur een werkbezoek aan Aruba, Curaçao, Sint Maarten en Caribisch Nederland. Tijdens de reis is onder andere gesproken met de Gezaghebbers van Saba, Sint Eustatius en Bonaire. Op Aruba, Sint Maarten en Curaçao is gesproken met de Gouverneurs. Het doel van het bezoek was om kennis te maken en informatie uit te wisselen met het oog op de samenwerking bij de verschillende verkiezingen.

Egyptische delegatie

Op 24 maart 2011 ontving het secretariaat een delegatie uit Egypte. Het bezoek vond plaats op initiatief van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Tijdens het gesprek is informatie verstrekt over het Nederlandse kiesstelsel.

Conferentie over 'E-democracy and Open Government'

Op 5 en 6 mei 2011 vond in Krems (Oostenrijk) een internationale conferentie plaats met als thema 'E-Democracy and Open Government'. De conferentie werd georganiseerd door de universiteit van Krems. De Kiesraad was vertegenwoordigd door een medewerker van het secretariaat.

Electoral Management Bodies

Op 12 en 13 mei 2011 vond in Wenen het 8e EMB21-congres plaats. Het thema van de conferentie was 'Elections in a changing world'. De Kiesraad was vertegenwoordigd door twee medewerkers van het secretariaat.

Delegatie jonge Egyptische politiek leiders

Op 27 juni 2011 ontving het secretariaat een delegatie jonge Egyptische ambtenaren, politici en vertegenwoordigers van NGO's die waren uitgenodigd door het ministerie van Buitenlandse Zaken. Het bezoek werd begeleid vanuit ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Tijdens het gesprek is informatie gegeven over het Nederlandse kiesstelsel.

Indiase delegatie CERI

Op 19 augustus 2011 ontving het secretariaat van de Kiesraad een delegatie uit India. Deze delegatie was verbonden aan de 'Campaign for Electoral Reforms (CERI) in India. Ter voorbereiding van een voorstel voor invoering van een stelsel van evenredige vertegenwoordiging in India bezocht CERI verschillende landen met een dergelijk stelsel. De Kiesraad heeft tijdens het gesprek informatie gegeven over het Nederlandse kiesstelsel. Op verzoek van het CERI heeft een medewerker van het secretariaat van 17 tot en met 19 oktober 2011 een zogenoemde Experts Workshop in Berlijn bijgewoond. De workshops werden bezocht en geleid door verschillende experts op het gebied van electorale stelsels.

Delegatie uit Zimbabwe en Egypte

Op 16 september 2011 ontving het secretariaat van de Kiesraad een delegatie uit Zimbabwe en Egypte. Daarbij waren drie vertegenwoordigers van European Partnership for Democracy aanwezig, afkomstig uit Nederland, Italië en België. Ook was een vertegenwoordiger aanwezig van 'Mint consultancy' die zich bezighoudt met effectief en conflictvrij samenwerken. Tijdens het gesprek werd informatie gegeven over het Nederlandse kiesstelsel.

Delegatie uit Sint Maarten

Op 27 oktober 2011 ontving het secretariaat een delegatie uit Sint Maarten. Tijdens het gesprek werden de mogelijkheden besproken om Sint Maartenaren die woonachtig zijn in Nederland te kunnen laten deelnemen aan de parlementsverkiezingen op Sint Maarten.

IDEA-conferentie

Mevrouw prof. dr. M.H. Leyenaar en de secretaris-directeur van de Kiesraad woonden van 5 tot en met 8 december 2011 een internationale conferentie in Stockholm bij, georganiseerd door het 'Institute for Democracy and Electoral Assistance' (IDEA). Het thema van de conferentie was 'The changing rol of EMB's'. De secretaris-directeur verzorgde een presentatie in één van de werkgroepen.

Foto: Karin van der Mijnsbrugge (Kiesraad)

9. Financiën

Besteedbaar budget 2011

De Kiesraad is ondergebracht in Hoofdstuk VII van de Rijksbegroting en volgt de begrotings- en verantwoordingscyclus van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Het besteedbare budget van de Kiesraad bedroeg in 2011 € 2.100.000.

Vergoeding voorzitter en leden Kiesraad

De Kiesraadleden ontvingen in 2011 een vergoeding voor hun inzet. De vergoeding van de voorzitter bedroeg 0,3 fte in schaal 18 BBRA. De leden van de Raad ontvingen een vacatievergoeding van € 235,- per vergadering en een reiskostenvergoeding.

Bij de Raad en zijn secretariaat zijn geen personen werkzaam waarop de Wet Openbaarmaking uit Publieke middelen gefinancierde Topinkomens van toepassing zijn.

Waarborgsommen

In dit overzicht zijn niet de waarborgsommen opgenomen die de Kiesraad ontvangt voor de registraties van aanduidingen en voor de kandidaatstelling van politieke groeperingen. Deze waarborgsommen worden op een aparte rekening geboekt van het ministerie van BZK en vervallen aan de Staat als zij niet worden teruggestort aan degenen die de waarborgsommen hebben betaald.

